

КОМУНІКАТИВНА ПОЛІТИКА ФІНЛЯНДІЇ В ЯКОСТІ МОВНОГО ДОСВІДУ ДЛЯ СУЧАСНОЇ УКРАЇНИ

Наукові праці МАУП, 2016, вип. 50(3), с. 42–47

Метою здійснення мовної політики в Україні є її вдосконалення та розв'язання мовно-політичних проблем з урахуванням успішного досвіду в окремих аспектах мовної політики європейських країн.

Мовна політика Фінляндії як мовний досвід для сучасної України є актуальною проблемою, позаяк на нього часто посиляються проросійськи налаштовані політики [12, 233], які, замовчуючи поступову маргіналізацію шведської мови, намагаються акцентувати увагу на фінсько-шведській двомовності та нав'язати її Україні. Вони замовчують, що фінська мова, як українська у складі Російської та Радянської імперій, багато років утискала шведською мовою. Комунікативна політика фінів для проросійськи налаштованих політиків спростувала міф про мирне співжиття в одній країні двох і більше мов, приміром, шведської і фінської, оскільки остання з них все життя боролася за відновлення та поширення на рідній землі. Шведській мові було надано статусу офіційної лише тоді, коли вона нічим не могла загрожувати фінській. Тобто міф про введення в Україні двомовності під гаслом тріади: дві мови — дві культури — дві державотворчі нації та безпроблемне співіснування української і російської мов у статусі офіційних, який поширювався протягом усіх років української незалежності проросійськими націоналістами [10, 331], не має ніякого сенсу.

Комунікативна політика є складовою і невід'ємною частиною мовної політики у Фінляндії, на території якої вона здійснювалася упродовж багатьох століть у контексті розвитку шведської культури, де мовне питання врегульовувалося на користь етнічних

шведів. Те саме відбувалося з українською мовою, яка тривалий час перебувала під тиском російської мови і культури. Щоб повернути українській спільноті самоповагу та патріотичні почуття, необхідно, на думку Л. Нагорної, навчитися поважати власні корені [7, 277].

Таким чином, мовна політика, яка є конструктивною і деструктивною [11, 159], а також мовний досвід фінів є актуальним для українців у контексті розв'язання мовно-політичних проблем у сучасній Україні, де “розкол політичних еліт унеможливорює досягнення базового політичного компромісу, оскільки усі вони стоять, на думку В. Логвинчук, на протилежних позиціях” [5, 15]. Деструктивна складова комунікативної політики у Фінляндії свідчить, що комунікації фінською мовою утверджувалися і поширювалися за рахунок витіснення шведської мови з усіх сфер і галузей суспільно-політичного життя країни, яка під тиском фінської мови відступала від своїх займаних позицій за принципом: “чия влада, того й мова, чия мова, того і влада”. Конструктивна складова комунікативної політики фінського суспільства спрямована на забезпечення міжетнічної злагоди [2, 11], задоволення прав і потреб корінних народів та національних меншин.

Окремі науковці, зокрема, О. Заремба, В. Кулик, О. Куць, А. Погрібний, С. Римаренко, а також Е. Allardt, Аммон Ульріх, МкРае

та інші лише частково погоджуються з таким твердженням, якщо зважити на згортання комунікацій шведською мовою та їх поширення фінською в усіх сферах суспільно-політичного життя країни. Втім, на думку О. Заремби і С. Римаренка, “сфера мовної практики і мовна політика повинні перебувати у стані взаємних поступок і компромісів”, а тактика тиску, нехтування мовними і культурними потребами національних меншин та корінних спільнот можуть обернутися величезними втратами для усіх [6, 256]. Це добре розуміли і фіни, і шведи, коли перед ними нависла загроза російського поневолення [11, 42] та асиміляції. У зв’язку із захопленням Росією Фінляндії на її території стала стрімко поширюватися російська мова. Загроза русифікації, що ставала дедалі реальнішою, сприяла солідаризації обох мовних груп — фінської і шведської, згуртованих загальнонаціональними інтересами. Тобто проти мовної політики російщення об’єдналися і повстали як фінська, так і шведська спільноти [3, 122].

Значний відсоток носіїв шведської мови є нащадками шведських переселенців, які прибули до Фінляндії ще у IX–XIII ст. Серед них є й етнічні фіни, які зазнали нетолерантного відношення від шведів і вимушені були під їх тиском асимілюватися саме у той час, коли комунікації шведською мовою були поширені в усіх галузях суспільно-політичного життя Фінляндії, зокрема, в освіті, науці, культурі та ін. У середині XVII ст. шведськомовні комунікації поширилися на всю територію Фінляндії, яку було перетворено на губернії шведського королівства. Наслідком інформаційно-комунікаційної політики Швеції наприкінці XVIII ст. було те, що столиця Фінляндії Гельсінкі стала шведськомовним містом, де шведською мовою послуговувалися не лише соціально-політичні верстви шведської спільноти, а й робітники та селяни фінського походження. Втім, на початку XIX ст. усе стало поступово змінюватися на користь фінської мови і культури. Про це свідчить національно-патріотичний рух шведськомовної і фінськомовної спільнот, що виник у 1830-х роках, де провідна роль визначалася за фінською культурною спадщиною.

Це дало фінам можливість утверджувати у правах власну ідентичність [11, 237], а також рідну мову і культуру. На початковому етапі руху до фінської незалежності майже всі усні і друковані комунікації здійснювалися шведською мовою, позаяк більшість комунікантів не володіла фінською мовою належним чином. Щоб виправити ситуацію, що склалася під час багатовікової асиміляції [11, 42] фінської культури шведською, Юхан Снельман доклав немало зусиль, аби фінська мова була визнана офіційною. У зв’язку з цим у 1840–1860 рр. він поширював комунікації фінською і шведською мовами: видавав газети, журнали, книги тощо. Особливого значення він надавав мовній єдності країни: на цій основі науковець формував і розвивав національну самосвідомість та патріотичність. Неабияким фактором було і те, що мовна політика Фінляндії демонструвала свою толерантність, яка ґрунтувалася на порозумінні між представниками різних мовних груп, збалансовуючи їх інтереси і можливості на центральному рівні [6, 312].

Об’єднатися шведськомовній етнічній меншині навколо фінської спільноти, її мови і культури перед російськомовною асиміляційною загрозою спонукали не лише виснажливі війни Швеції і Московії у минулому, а й збереження рідної мови і культури шведів на фінській землі. Шведська спільнота розуміла, що зберегти рідну мову і культуру від російської асиміляції вона зможе лише у Фінській державі, яку шведськомовні фіни вважали власною Батьківщиною. Доречною вважається думка, аби цей досвід у фінів запозичили проросійськи налаштовані політики [5, 15–16] та російськомовна спільнота. Тобто якби усі етнічні росіяни, як шведи у Фінляндії, вважали Україну своєю Батьківщиною, то вони змогли б разом з етнічними українцями захистити територію України від російської агресії, анексії АР Крим та війни на сході держави. Інакше кажучи, етнічним росіянам, на відміну від етнічних шведів, на думку В. Логвинчук, не вистачає тієї толерантності, яка присутня шведам. Будь-який проект взаємодії представників різних спільнот має базуватися на толерантності, оскільки це єдиний, на

її думку, універсальний принцип запобігання конфліктам [5, 13].

Щоб виправити мовно-політичні наслідки глобалізаційних процесів, необхідно було фінську мову перетворити із соціально підпорядкованої на панівну. Для цього у 1843 р. її було запроваджено у шкільну освіту як навчальний предмет, а першу школу із викладанням фінською мовою було засновано у 1858 р. Однак російська влада, починаючи із 1850 р., гальмувала розвиток комунікацій фінською мовою. Вона забороняла видавати книжки цією мовою, крім сільськогосподарської та релігійної літератури. Незважаючи на те що фінська і шведська мови у 1863 р. мали статус офіційних мов, остання продовжувала поширювати комунікації в офіційно-діловій сфері, освіті, культурі тощо. Мовна політика фінів була спрямована на те, щоб протягом 20 років зрівняти у правах фінську й шведську мови в адміністративній сфері. Для цього фіни видали мовний едикт, у результаті якого на території Фінляндії було проголошено фінсько-шведську двомовність. Вона була запроваджена не лише для того, аби зрівняти комунікаційні можливості цих двох мов, а щоб вивести фінську мову на новий рівень комунікацій, позаяк перший перепис населення, проведений у Гельсінкі у 1870 р., засвідчив, що комунікативно потужнішою у Фінляндії є шведська мова, якою користувалися на той час 57 % мешканців: фінською – 27 %, російською – 12 %, німецькою – 5 %, іншими мовами – 3,2 %. У 1880-ті роки комунікативна потужність двох мов практично зрівнялася, а згодом комунікації фінськомовної спільноти перевищили комунікативні спроможності шведськомовної, чисельність якої весь час скорочувалася. Через 30 років фінською мовою користувалося майже дві третини населення столиці (64 %), а шведською – лише третина (33 %), іншими мовами – 3 % [3, 122].

У зв'язку з міграцією фінських селян до міст у кінці XIX ст. та завдяки комунікативній політиці російської влади, зацікавленої у послабленні фінського впливу на суспільно-політичне життя країни, співвідношення стало таким: 45,6 % громадян послуговува-

лося шведською мовою, 45,5 % – фінською, 6 % – російською і 2,9 % – іншими мовами. Незважаючи на таку мовну політику росіян, комунікативна потужність фінської мови поступово зростала. Боротьба за поширення комунікацій фінською мовою тривала. Вона зустрічала спротив як від Росії, так і шведськомовної спільноти аж до кінця XIX ст. Зростання комунікацій фінською мовою в останні десятиліття пояснюється поверненням до етнічних коренів тих фінів, які були асимільовані панівною шведською культурою [11, 235].

Найпомітнішою нетолерантністю між шведськомовними і фінськомовними спільнотами у період між двома світовими війнами була боротьба за фінську мову у Гельсінському університеті, де ще панували шведськомовні комунікації. Це стимулювало фінів відкривати нові фінськомовні навчальні заклади, що супроводжувалося загальним піднесенням рівня освіти. Втім, шведськомовні фіни розуміли, що мовно-культурна толерантність допоможе їм зберегти рідну мову і культуру не від фінів, а від російської асиміляції. Така толерантність досягалася у багатьох дискурсах, що у перекладі з англійської (discourse) означає мова, бесіда, виступ, діалогічна мова, тому остаточного розв'язання мовно-культурної проблеми вдалося досягти після Другої світової війни, коли було гарантовано певну кількість вакансій для шведськомовних викладачів, а студентам надано право слухати лекції і складати іспити рідною мовою [3, 121].

Після повернення етнічних фінів до комунікацій фінською мовою темпи мовних змін стали повільнішими, а шведська етнічна меншина отримала у країні проживання належні умови для розвитку власної мови і культури. Таким чином, на початку XX ст. фінською мовою навчалася вже вдвічі більше молоді, ніж шведською, а серед громадян із вищою освітою, які представляли соціальну верхівку, кількість фінськомовних перевищила відсоток шведськомовних. Тобто переважну більшість спільнот із вищою освітою становили фіни, які надали лапландській мові [4, 23] статусу офіційної, що свідчить про суспіль-

ну злагоду, підтримання миру і стабільності у фінському суспільстві, яке, незважаючи на функціонування інших офіційних мов у країні, системно утверджувало фінську мову [1, 90].

На поширення комунікацій фінською мовою позитивно вплинуло проголошення Фінляндією незалежності (6 грудня 1917 р.) від Росії. Почуття захищеності й відносної безпеки щодо майбутнього фінської мови і культури дало можливість Фінляндії виявити шляхетність до шведської мови та надати їй статус офіційної мови на рівні з фінською. Проте це відбулося лише тоді, коли фінській мові вже нічого не загрожувало. Особливість цієї події полягала у тому, що фінською мовою користувалося вже понад 80 % населення і понад половина населення столиці, яка свого часу зазнала найбільшої асиміляції з боку панівної шведської верхівки. Шведською мовою на цей час послуговувалося лише 6 % населення Фінляндії, а це означало, що ця мова на фінську ніякого тиску чинити не зможе [9, 42]. Це, на думку В. Кулика, має ілюструвати безпідставність заперечень проти надання такого статусу російській, носіїв якої в Україні, вочевидь, набагато більше, ніж у Фінляндії [6, 300]. Однак справа не у кількості носіїв російської мови в Україні, а у їхньому відношенні до української мови. Тобто перед тим, як запровадити російську мову як другу державну в Україні, чого так домагаються проросійськи налаштовані політики [8, 328], в українському суспільстві мають поширити комунікації українською мовою до 80 % в усіх регіонах країни. Українська мовно-політична ситуація відрізняється від фінської тим, що в Україні на статус другої державної претендує мова колишньої метрополії у той час, коли українська мова ще не утвердилася у своєму статусі, тому й не зможе повноцінно конкурувати з російською. А це загрожує, на думку більшості науковців, назавжди втратити українцям рідну мову і культуру.

У зв'язку з толерантним відношенням шведів до фінів комунікації фінською мовою продовжували поширюватися в усіх галузях суспільно-політичного життя, зокрема в освіті, де з кожним роком збільшувався відсоток

фінськомовних студентів, за кількістю яких у середині ХХ ст. фіни посіли провідне місце не тільки у скандинавському регіоні, а й у Західній Європі. Перепис 1950 р. свідчить, що комунікації фінською мовою стрімко поширювалися в усіх галузях і регіонах країни: 11 % фінів володіли обома мовами, а лише фінською — 84 %, шведською — 5 %. Зокрема, у столиці, яка сто років тому була повністю шведськомовною, кількість фінсько-шведських білінгвів становила 42 %. Втім, дискусії навколо двомовності не припинялися. Дбаючи про інтереси шведськомовної меншини, її представники у парламенті на початку 1960-х років домоглися двомовного статусу для кількох міст. В обмін на цю угоду було позбавлено одномовного статусу частину громад, де переважала шведська мова. У 1970 р. кількість шведськомовних мешканців столиці становила 11 %, у 1980 р. — 10 % [6, 322].

Комунікації фінською мовою розвивалися і в законодавчій галузі. Згідно із ст. 5 Закону, який було ухвалено у 2003 р., у Фінляндії муніципалітети могли бути одномовними (фінськими або шведськими) або двомовними (шведсько-фінськими), де мешкає не менше ніж 8 %, або від 3 тис. представників відповідної національності. Кожних 10 років статус муніципалітету переглядає фінська громада. Загалом у Фінляндії діють такі муніципалітети: 21 двомовний із фінською більшістю, 23 двомовні із шведською більшістю, три шведськомовні і 399 фінськомовних. Загалом, за даними 2003 р., фінською мовою послуговувалося 92 % фінських спільнот, а шведською — лише 5,6 % [3, 123]. На сучасному етапі 86 % населення столиці Фінляндії розмовляє фінською мовою, 5,6 % — шведською, близько 4 % вважають рідною російську і ще 4 % — інші мови. Наразі мовну ситуацію у Фінляндії можна назвати монолінгвальною, якщо зважити, що фінською мовою послуговується 95 % громадян. У зв'язку з цим у діловодстві не завжди застосовується двомовність.

Отже, не було б зайвим досягти такого результату у мовному питанні й українським політикам, які, на відміну від фінів і шведів,

рухаються не до консенсусу, а до конфлікту. Якби мовний досвід у шведськомовних фінів запозичили етнічні росіяни та російськомовні українці, тоді вони належним чином могли б захищати інтереси Української держави. Водночас українцям у фінів не було б зайвим повчитися прагматичності, наполегливості, системності, відповідальності, патріотичності, а також поваги до історії автохтонного народу, його культури та державної мови. Якщо порівняти україномовну і російськомовну політичні спільноти в Україні, то останні, на відміну від шведськомовної, не лише не намагаються вивчити українську мову, а й гальмують поширення комунікацій цією мовою на сході та півдні держави.

Література

1. Кириченко В. Злагода й розсудливість нам на роду написані / В. Кириченко // Віче. — 1994. — № 4 (25). — С. 90–93.
2. Корж А. Мовний чинник суспільної трансформації в Україні: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.02 / Чернівецький нац. ун-т ім. Ю. Федьковича. — Чернівці, 2004. — 20 с.
3. Куць О. Мовна політика деяких зарубіжних держав: навчально-методичний посібник з питань мовної політики й міжнаціональних відносин для студентів, розрахований на поглиблене вивчення курсу "Політологія" / О. Куць. — Харків: Харківський нац. ун-т ім. В. Н. Каразіна, 2011. — 200 с.

4. Куць О. Мовна політика в Україні: аналіз та впровадження: монографія / О. Куць, В. Заблоцький. — Харків: ХНУ ім. В. Каразіна, 2007. — 300 с.

5. Логвинчук В. Толерантність як ціннісна детермінанта політичної культури: автореф. дис. ... канд. політ. наук: 23.00.03 / Нац. академія наук України; Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького. — К., 2007. — 20 с.

6. Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. — К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2008. — 397 с.

7. Національна культура в сучасній Україні / гол. ред. колегії І. Ф. Курас. — К.: Асоціація "Україна", 1995. — 335 с.

8. Вдовичин І. Я. Новітня політична лексика (неологізми, okazіоналізми та інші новотвори) / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за заг. ред. Н. М. Хоми. — Львів: Новий Світ-2000, 2015. — 488 с.

9. Погрібний А. Світовий мовний досвід та українські реалії: Інститут відкритої політики / А. Погрібний. — К.: Медобори (ПП Мошак М. І.), 2003. — 70 с.

10. Політологія: сучасні терміни і поняття. Короткий навчальний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / уклад. В. М. Піча; наук. ред. Л. Д. Климанської, Я. Б. Турчин, Н. М. Хоми. — [4-те вид., випр. і допов.]. — Львів: Новий Світ-2000, 2015. — 512 с.

11. Денисенко В. М. Політологія: навчальний енциклопедичний словник-довідник для студентів ВНЗ I–IV рівнів акредитації / В. М. Денисенко, О. М. Сорба, Л. Я. Угрин та ін.; за наук. ред. Н. М. Хоми. — Львів: Новий Світ-2000, 2014. — 778 с.

12. Вдовичин І. Я. Сучасна політична лексика: енциклопедичний словник-довідник / І. Я. Вдовичин, Л. Я. Угрин, Г. В. Шипунов та ін.; за наук. ред. Н. М. Хоми. — Львів: Новий Світ-2000, 2015. — 394 с.

Одним із пріоритетів мовної політики є комунікативна політика. Здійснено аналіз комунікативної політики Фінляндії як мовного досвіду для сучасної України. Визначено конструктивні аспекти мовної політики Фінляндії, які можуть бути запозичені сучасною Україною для розв'язання мовно-політичних проблем. Спростовано міф, який систематично нав'язувався українському народу проросійськи налаштованими політиками про те, що в одній державі можуть успішно функціонувати і розвиватися на офіційному рівні дві мови і культури. Зазначено, що фіни постійно витісняли шведську мову як мову колишньої метрополії із вжитку до того часу, поки її носіїв залишилося усього 6 %. Лише коли фіни втеплились у тому, що шведська мова уже нічим не загрожує фінській, шведській було надано статус другої державної у Фінляндії.

One of the priorities of language policy is communications policy. The analysis of communication policy Finland as the speech experience for modern Ukraine is conducted. Constructive aspects of language policy in Finland that can be borrowed by modern Ukraine to solve linguistic and political problems are identified. The myth that pro-Russian politicians systematically imposed on Ukrainian peo-

ple that in one country can successfully operate and grow officially two languages and cultures, are refuted. It is shown that the Finns permanently forced out the Swedish language as the language of the former metropolis to use as long as it remains carriers around 6 %. Only when the Finns ascertained that the Swedish language has nothing threatens Finnish, Swedish was granted the status of a second state in Finland.

Одним из приоритетов языковой политики является коммуникативная политика. Осуществлен анализ коммуникативной политики Финляндии в качестве языкового опыта для современной Украины. Определены конструктивные аспекты языковой политики Финляндии, которые могут быть заимствованы современной Украиной для решения культурно-политических проблем. Опровергнут миф, который систематически навязывался украинскому народу пророссийски настроенными политиками о том, что в одном государстве могут успешно функционировать и развиваться на официальном уровне два языка и две культуры. Показано, что финны постоянно вытесняли шведский язык как язык бывшей метрополии из употребления до тех пор, пока ее носителей осталось всего 6 %. Только когда финны убедились в том, что шведский язык уже ничем не грозит финскому, шведскому был предоставлен статус второго государственного в Финляндии.

Надійшла 13 червня 2016 р.